

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Postgiro 58.
Abonnementsprijs f 4,— per jaar. Buitenland f 5,60 per jaar, voor België f 4,60.
Losse nummers f 0,25.

REDE EN RELIGIE

„Rede en religie zijn beide elementen van humanisme, zij het op verschillende wijze. Al bij de Griekse tragediedichters treft men een uitgesproken religieus humanisme aan; bij de Sokratische wijsgeren een humanistische religiositeit. Deze lijnen kan men de gehele geschiedenis door vervolgen. Goethe is religieus humanist, Kant beklemtoont de rede. Aan beide kan men evenwel zien dat rede en religie elkaar uitsluiten. Dat is vandaag de dag nog zo. Men denke aan onderling zo uiteenlopende figuren als Huxley en Jaspers. Vandaar dat rede en religie in deze bundel tezamen aan de orde worden gesteld.

Humanisme en rede hebben altijd nauw samengehangen. Nauwer bijvoorbeeld dan humanisme en religie. Immers zo lang het woord humanisme in gebruik is als aanduiding van een geestesstroming, is er ook een niet-religieus humanisme geweest. Maar een niet-redelijk humanisme is als het ware een tegenspraak in zichzelf.

Er is evenwel ook een andere toegang tot het zijn, althans voor velen, maar zij vermeerderd de kennis niet. Hier wordt gezinspeeld op de belevende benadering, waarin de mens zich opgenomen voelt in de zich ontplooiende totaliteit. Deze religieuze doorleving hoeft geenszins in tegenstelling te staan tot de rationele beschouwing. Immers ook de religieuze ervaringen kunnen en moeten onderworpen worden aan de toets der rede. Het religieuze element is dan ook altijd een

belangrijk bestanddeel geweest van de opvattingen in het humanisme. Het is evenwel duidelijk, dat in dit verband het woord religieus iets anders wil uitdrukken dan godsdienstig. Onder religie moet in dit verband dan ook verstaan worden: een levensgevoel, dat niet op een persoonlijk God betrokken is, maar niettemin alle bijzondere kennis der werkelijkheid te buiten gaat, zonder nochtans die kennis te negeren. Er klinkt iets in door van het ontzag van het zijnsmysterie, dat de wereld voortgestuwd wordt door een dat alle religiositeit kenmerkt, van het besef, dynamiek, die ook het leven in stand houdt en voortdrijft in het avontuur van het bestaan.”

Het bovenstaande is ontleend aan de inleiding die Dr. J. P. van Praag schrijft in het zojuist bij J. H. de Bussy te Amsterdam verschenen boek „Rede en religie in het humanisme”. Het bevat een groot aantal bijdragen, in totaal 17, van bekende humanistische auteurs, op één na alle Nederlanders. De enige buitenlander is de Engelsman H. J. Blackham, secretaris van de Britse humanistische beweging en van de Internationale Humanistische en Ethische Unie.

Het boek, dat een omvang van 250 pagina's heeft en goed is uitgevoerd is tegen de prijs van f 9,90 in de boekhandel verkrijgbaar. Leden van het Humanistisch Verbond kunnen een exemplaar bestellen bij de plaatselijke brochurehandelaars van het Verbond of bij het Centraal Bureau.

doet u ook mee?

De girodienst verzoekt zoveel mogelijk overschrijvingen rond de jaarwisseling achterwege te laten. Helpt u mee?

Stort reeds *nu* uw abonnementsgeld 1963 ad f 4,— op postrekening 58 t.n.v. de „Humanistische luisterkring”.

Als omschrijving: (*vergeet dit niet!*)

W. v. d. W. 1963

Hartelijk dank.

De administratie.

LEVEN IN DE LUWTE

Het heerlijk avondje is voorbij. De witte en rode makkers hebben hun wild geraas gestaakt. De raketten zijn voorlopig weer opgeborgen. Voor ons ligt de heilige stilte van de vrede op aarde, utopisch ver en onwezenlijk als de ster die was blijven stilstaan.

Wie zal het de velen euvel duiden die in deze tijd niet kunnen geloven in oude beloften van verlossing en menselijk welbehagen?

We leven temidden van de puinhopen van twee wereldoorlogen. Tussen de ruïnes waren nog de schimmen rond van een onverwerkt verleden. Wij stuiten nog dagelijks op ressentimenten en rankunes, rassenhaat en politiek wantrouwen. In de sfeer van vooroordeel en twijfel, wantrouwen en achterdocht hebben koude oorlog en krankzinnige bewapeningswedloop een psychische ravage aangericht.

We leven in voortdurende spanning en zweven in een toestand van angst en onzekerheid. Wie zal zeggen, welk deel van de geestelijke en psychische spanningen van onze tijd, van de neuroses en psychoses, niet in laatste instantie terug te voeren zijn op de onhoudbare politieke situatie? Volgend jaar kan het einde betekenen voor de mensheid. Een eind, dat nu als een verlamdende dreiging en een vage, ongrijpbare werkelijkheid tussen ons in hangt. Een eind, dat evenals al het andere in deze tijd natuurlijk onzeker is, omdat iedereen hoopt en verwacht, dat misschien toch nog op het allerlaatste moment wie weet wie er in zullen slagen de dreiging weg te nemen.

Intussen proberen we onze onzekerheid te overwinnen door ons te verdiepen in steeds meer en meer feiten. We stellen commissies van onderzoek in en vragen deskundigen om rapporten op te stellen over allerlei problemen.

Over jeugdlosbandigheid en -misdadigheid, over corrupte praktijken en zedenschandalen, over het gebruik van verdovende middelen en slaaptabletten, over de gewoonten van rokers en drinkers, over verkeers-ongevallen en radioactieve straling. Over de honger, overbevolking, armoede, en politieke onrust in de zogenaamde onderontwikkelde landen. En over de levensonmacht en verwording in de zogenaamde hoog ontwikkelde landen. We kunnen rekenmachines voor ons laten uitrekenen over hoeveel jaar in de versnelde bewapeningswedloop de kans op een catastrofale oorlog de grens van het onvermijdelijke zal hebben bereikt. We krijgen dan nog extra duidelijk allerlei feitelijke gevolgtrekkingen te horen die we eigenlijk in onze onzekerheid al wisten. En we komen eigenlijk geen stap verder.

We proberen onze angst en onzekerheid te verdringen en te vergeten in vermaak en vertier. We geven ons over aan een veelheid en bontheid van waarnemingen en indrukken, sensaties en gewaarwordingen, dromen en verbeeldingen. We doen van alles, we reizen en trekken, we bezoeken lezingen en praatavonden, we gaan samen naar de film

— ja, gezellig —, we kijken naar een voetbalwedstrijd, of we hokken bij de televisiekast. En eigenlijk blijven we bij dat alles tamelijk passief. We laten ons meesleuren, we kijken en schreeuwen mee, we huiveren en griezelen gezamenlijk, we voelen ons mede verantwoordigd en beledigd. We maken deel uit van een groot eenvormig publiek dat geraffineerd bespeeld wordt door de meesters van de verstrooiing. En al met al voelen we ons overvol en hopeloos leeg tegelijk, oververzadigd van hartige liflafjes en honderend naar menselijke spijs.

Altijd en overal blijft op de achtergrond de dreiging aanwezig. Hij duikt op in de schreeuwerige koppen van de kranten, hij camoufleert zich in de overluidsaankondigingen, hij lokt verleidelijk in advertenties van geneesmiddelen, hij flitst tevoorschijn in het nieuwsjournaal, hij paradeert in de pseudo-realistische oorlogsfantasieën, Maarten Toonder gaf hem gestalte als „niks” in het strip voor oplettende lezertjes. En verder en verder drijvende in het oeverloze, wachten en wachten we op een wonder van verlossing, met al onze onverwulbare illusies. Dit blijven wachten terwijl we steeds verder verzinken in drijfzand is het teken van onze tijd. We verwachten van alles en er komt niets.

Er gebeurt van alles en er gebeurt toch eigenlijk niets. Al het sensationele en huiveringwekkende hebben we al eens meegeemaakt in het ongebreidelde spel van onze verbeelding. We zijn blasé en verzadigd en zijn toch onbevredigd, ongedurig, voortdurend geprikkeld.

Als er één ding duidelijk is, dan is het wel dit, dat de oplossing er niet komt, zolang we blijven wachten met onze onverwulbare illusies. Er zijn er die U precies kunnen vertellen hoe de wereld er uit zal moeten zien, wil er vrede zijn: een wereldparlement, een levende democratie, een werkelijke verdraagzaamheid. Maar een duidelijk begaanbare weg naar die verre ideaalstaat kunnen zij U niet wijzen. Miljoenen mensen, vooral onder de jongeren, zijn er vast van overtuigd, dat zo'n weg niet bestaat.

Er zijn handige en praktische lieden, die U schuilkelders willen aanpraten, waarin U tenminste levend deze tijd van beproeving zoudt kunnen doorkomen. Als de wereldbrand dan onvermijdelijk is, laat die dan maar komen. Misschien vervliegen tegelijk alle onoplosbare problemen van deze tijd in het niet. Als we maar zorgen voor goede schuilgelegenheden. Men heeft uitgerkend, dat na zo'n wereldbrand binnen vijftig jaar van georganiseerde in-

personalia

Dr. KWEE SWAN LIAT. Geboren in 1922. Studeerde in natuurkunde en filosofie in Leiden. Is redactielid van „Socialistisch perspectief” en publiceerde o.m. „China — 700 miljoen mensen in beweging”.

spanning de beschaafde wereld opnieuw zou kunnen worden opgebouwd. Er zijn miljoenen, vooral onder de jongeren, die zo'n zienswijze en oplossing belachelijk en absurd vinden. Als men nu, zonder wereldbrand, niet in staat is de problemen langs vreedzame weg op te lossen, dan zal men straks na de wereldbrand in vijftientig jaar alleen maar een wereld kunnen bouwen met dezelfde problemen en alles weer van voren af aan kunnen beginnen. Nee, de oplossing van de schuilkelders is misschien wat lager bij de grond — of lager onder de grond — dan het ideaal van een wereldparlement, maar daarom niet nuchterder en beter te realiseren.

Maar waarom zouden we bouwen in de wolken of onder de grond? Wat we nodig hebben zijn geen schuilkelders tegen een alles vernietigende kernwapenoorlog, maar schuilgelegenheden op de begane grond in het alledaagse leven om ons te beschermen tegen de voortdurende spanning en dreiging van de koude oorlog. Ik zou willen pleiten voor *een leven in de luwte*. Een leven van gedeeltelijke, vrijwillige afzondering, achter de bescherming van een zelf opgeworpen beschutting tegen de stormen van politieke hartstocht en psychologische propaganda. In de rust en de luwte van zo'n afzondering zouden de menselijke tegenkrachten gekoesterd en ontwikkeld kunnen worden, die de slijtageslag van het moderne leven kunnen trotseren en de doorbraak naar een nieuwe menselijke werkelijkheid kunnen helpen verwezenlijken.

In plaats van te proberen de oplossing voor onze moeilijkheden te zoeken in een verbetering van de wereld en haar organisaties, zouden we eerder de nadruk willen leggen op een versterking van ons menselijke zelf. In de tijd dat de schuilkelders tegen een kernwapenaanval dienst moeten doen is het al te laat. We kunnen ons beter nu doelmatiger beschermen tegen de ontwrichtende en demoraliserende werking van de ondraaglijk hoge politieke en psychische spanningen. We kunnen dat doen door een psychologische schuilgelegenheden te bouwen rondom de intieme kring van ons eigen huisgezin of levensgemeenschap. We doen alsof de buitenwereld actief besmet is en zonderen ons af. Het zich terugtrekken hoeft maar tijdelijk te zijn en zo lang te duren, niet totdat de buitenwereld weer veilig is, maar totdat wijzelf gesterkt en geïmmuniseerd zijn en opnieuw ons in het gewoel kunnen begeven. We wonen in huizen, waarin we ons terugtrekken om rust te vinden en ons te beschermen tegen weer en wind, en waarin we trachten een eigen sfeer en een eigen warmte te scheppen. Maar dat eigene en afgeschermd gaat te loor, wanneer we ons voortdurend bloot stellen aan stormen van politieke fronten en psychologische depressies, die dwars door onze huizen jagen dank

zij de massa-communicatiemiddelen waar we onszelf aan onderworpen hebben.

Hebt U wel eens ondervonden, hoe weldadig het is, om een paar weken zonder nieuws en zonder kranten te zitten? Geen schreeuwelijke frontpagina's, geen verlokkelijke advertenties, geen opdringerige reclame. Geen televisieprogramma's, geen radionieuws — hoogstens de brave zondagochtend-lezingen die toch niets opwindends en sensationeels bevatten. Geen pseudo-realistische films, geen experimentele toneelstukken. Geen zoetelijke romances uit damesweekbladen, geen ontluisterende onthullingen uit geïllustreerde tijdspiegels. Geen conferenties en congressen, geen werkbesprekingen en rapporten. Stel U eens voor, dat U tijdelijk in zo'n situatie zou komen te verkeren, omdat U overwerkt was, of omdat Uw zenuwacht het voor-schreef.

Of, nog beter, gewoon maar omdat U geen tijd hebt door het gewone leven en zorgen voor Uw huisgezin. Omdat U alle aandacht over wilt hebben voor elkaar en voor de kinderen. Omdat U genoeg hebt aan elkaars aanwezigheid en ongestoord het stille redderen van alledag en het wisselende ritme van het bezig en ontspannen zijn wilt beleven. Omdat U niet meegesleurd wilt worden in de maalstroom van het publieke, het al te publieke leven. Omdat U intenser de levenswarmte van dit intieme samenzijn wilt genieten in de speelse aanvaarding van elkaar en het begrijpen zonder woorden. Omdat U in de luwte van dit kleine leven met elkaar ten volle de waarde van het mens-zijn wilt ervaren en in de stilte van Uw huis de rustige hartklop van Uw slapende kind wilt verstaan. Omdat alleen in die innerlijke verstillings van de menselijke hartstocht het denken wordt gezuiverd en de levensbestemming zich klaar en duidelijk kan aftekenen.

Wat een weldaad zou zo'n leven in de luwte voor velen kunnen zijn. Ze zouden eindelijk ook eens tot zichzelf kunnen komen en ervaren dat het leven met al zijn teleurstelling en tragiek de moeite waard is om geleefd te worden. Het gewone mens-zijn zou er een nieuwe diepte, een rijkere inhoud, een intensere beleving door krijgen. De individuele mens zou ontdekken, dat hij niet alleen in zakelijke relaties tot organisatorische doelstellingen staat, maar ook in de houding van menselijk begrijpen tot andere mensen die hem na staan en dierbaar zijn.

De stap te nemen naar de stilte en afzondering is moeilijk. Het is veel gemakkelijker zich te mengen in de menigte en zich naamloos te laten meedrijven in de maalstroom van sensaties.

Maar juist in dit jaargetijde, nu het buiten koud en guur is, donker en onherbergzaam, is het goed de warmte van het bij zichzelf zijn te zoeken en de betekenis van het leven in de luwte te leren verstaan.

KWEE SWAN LIAT

lezingen voor de radio

- zo. 16 dec. VARA 9.45 uur: G. Stuiveling: „Uit humanistisch oogpunt”.
- zo. 23 dec. VARA 9.45 uur: P. N. Kruyswijk. „Feest van het waken”.
- zo. 30 dec. VARA 9.45 uur: J. P. van Praag: „De Nieuwjaarsbrief van het Humanistisch Verbond”.
- zo. 6 jan. VARA 9.45 uur: L. van Gelder: „Vorming voor jonge mensen”.

2. HENRY DAVID THOREAU (1817-1862)

Na Emerson Thoreau. Verwante geesten, beide persoonlijkheden, maar verschillend geaard. De laatste is geboren en getogen in hetzelfde schilderachtige dorp Concord, waar de eerste zich vestigt, als Thoreau zeventien jaar is. Er zullen dan nog twintig jaren verlopen, voordat hij door zijn experiment aan het Walden-meertje en door het boek „Walden, Leven in de bossen”, waarin hij daarvan vertelt, bekend wordt. Bij de ouderen onder de lezers zal het woord Walden herinnering wekken, niet aan Thoreau, maar aan Frederik van Eeden's mislukte poging een kolonie te stichten op de grondslag van gemeenschappelijk eigendom en gezamenlijke arbeid. De invloed van Thoreau? Niet uitsluitend. Maar er werd omstreeks 1900 veel over hem geschreven, zijn boeken werden gelezen.

Een merkwaardig mens. Reeds als jongen was hij graag met zichzelf en met de hem boeiende natuur alleen. Hij moest de koeien van zijn vader hoeden, maar dat was geen straf voor hem, integendeel. Al wat er leefde en groeide langs de rivier, en in de bossen had zijn aandacht.

Op school viel hij niet op. Als hij later, aangemoedigd en geholpen door Emerson de colleges op de Harvard Universiteit gaat volgen, treedt hij niet naar voren. Hij gaat er zijn stille weg, heeft zijn eigen opvattingen over wat in zijn studie belangrijk is en wat niet. Dat valt tenslotte wel op. Een van de hoogleraren vindt het nodig Emerson te waarschuwen: „hij koestert denkbeelden over wedijver en collegegraden, welke er niet toe bijdragen zijn inspanning te vergroten”. Blijkbaar was zijn vaderlijke vriend er reeds toen van doordrongen, dat hij de eigen levenskeuze van zijn beschermeling moest eerbiedigen. Hij liet hem zijn gang gaan. Wie nu de conclusie trekt, dat Thoreau van zijn academische studie weinig profijt getrokken zal hebben, heeft het mis. Weliswaar interesseerde hij zich in het geheel niet voor een maatschappelijke positie, die bij zijn opleiding paste, maar hij oogstte in die jaren andere vruchten. Hij verdiepte zich in de geestelijke erfenis van een lang verleden en leerde van dichters en denkers zich te richten op de verwerking van zijn eigen levenspatroon. En hij ging verder met rustige zekerheid. Het kostte hem geen moeite zichzelf te zijn.

Men versta dit niet verkeerd. Het betekent niet, dat hij in goede doen was en zich daardoor een en ander kon veroorloven. Dat was n.l. niet het geval. Wel is hij er steeds op uit geweest zijn levensbehoeften tot een minimum terug te brengen om zo zijn onafhankelijkheid te bewaren. Beschouwelijk van aard zocht hij zijn leven zo in te richten, dat het ruimte bood voor lezen, schrijven, voor zelfinkeer. Werken voor groter welstand lijkt hem zinledig. Hij zoekt andere dan de platgetreden paden. Hij maakt als het ware van zijn leven één experiment. De meest bekend geworden episode er uit is het Walden-avontuur.

Hij was 28 jaar, toen hij daaraan begon.

Zijn studie, zijn optreden als onderwijzer in de dorpsschool, waar hij, tegen de pedagogische beginselen van de ouders en het bestuur in, het rietje uitbande, zijn activiteit in de werkplaats van zijn vader, die potloden vervaardigde, welk werk hij afbrak na een uitvinding gedaan te hebben, die hem rijke winst beloofde, het lag alles reeds achter hem. Intussen is het plan gerijpt na te gaan met hoe geringe hulpmiddelen hij voor zichzelf kan zorgen. Tegen handenarbeid heeft hij nooit opgezien. Hij bouwt zelf zijn hut aan de oever van een meertje midden in het bos. Hij ontgint een stukje grond en teelt er wat hij nodig heeft om te eten. Zo blijft er hem veel tijd voor de geestelijke arbeid, die hem lief is.

Er is zeer verschillend geoordeeld over dit experiment: een vlucht uit de werkelijkheid, teken van gebrek aan geestkracht, dat was de mening van hen, die „rustloos werken vroeg en laat” als „eeuw'ge wet van 't leven” zagen; „of gek, of een comediant” zeiden zij, voor wie een derde mogelijkheid ondenkbaar was en omdat het eerste niet volgehouden kon worden, besloten zij tot het tweede met als argument, dat Walden slechts enkele mijlen van Concord af lag, „zo iets kon je toch niet serieus nemen”. Maar Emerson, die met daadwerkelijke belangstelling de groei van deze persoonlijkheid gevolgd had, wist beter: „Hij leefde daar twee jaar alleen, een leven van studie en arbeid” zo getuigt hij „Niemand, die hem kende zou hem kunnen verdenken van aanstellerij... Zodra hij de vruchten van zijn leven in eenzaamheid geplukt had, gaf hij het op”. Inderdaad van het begin tot het einde is hij er zich van bewust, dat dit een experiment is, dat hij te rechter tijd weer beëindigen zal. Daar in Walden begint hij aan het boek, dat hij later uit zal geven. Hij doet verslag van wat hij wedervoor, hij motiveert, dikwijls polemiserend, zijn doen en laten, hij onderbreekt zijn verhaal telkens met brokstukken van zijn levensfilosofie. Tot in het begin van deze eeuw wordt het gelezen¹). Heeft het zin nu in de inmiddels zo grondig veranderde wereld nog eens op zijn werk te wijzen? Ik dacht van wel, hoewel niet ter navolging. Navolgen in de strikte zin van het woord, d.w.z. juist zo willen leven als een ander, die men bewondert, is altijd zinloos. Toch met Thoreau zich verdiepen in de vraag of eenvoud en soberheid en de daardoor mogelijk geworden onafhankelijkheid ook in de twintigste eeuw van belang kan zijn voor mensen, die niet onverdeeld gelukkig zijn met de gang van zaken om hen heen en binnen in hen, lijkt wel van betekenis. Het resultaat van dergelijke bezinning mag dan naar de vorm verschillen van wat Thoreau beproefde, in wezen zou het er verwant mee zijn. Wij zijn immers niet zó zeker, dat wij met al ons streven naar vooruitgang op de goede weg zijn.

D. H. PRINS.

¹) In 1902 verscheen Ned. vertaling.